

ce); kako oblike koji su već zastarjeli tako i one koji tek nastaju, napominjući pri tome što norma ne preporučuje.

U *Sintaksi i normi* proučava “odnos norme prema porabi prijedloga i veznika” kakav je bio nekad i kakav je sad. Izvor su mu savjetnici i gramatike 20. stoljeća, a iznosi i svoje mišljenje. Pranjkić je fleksibilan, ali nije za radikalne promjene jer se tu susrećemo s velikim brojem raznolikih uporaba i svaka sintaktička inačica može naći svoje mjesto, pa su normativni zahvati sintaktičkoj razini manje primjereni nego ostalima.

U poglavlju *Sintaksa u suvremenoj nastavi* spominje Pranjkić neke probleme u nastavi sintakse. Jedan od njih je i problem razgraničenja od drugih disciplina (npr. morfologije, semantike i stilistike), zatim formalizirani i simplificirani pristup u izvođenju, a upravo se na razini sintakse “događa ono magično preslikavanje univerzuma u jezične strukture koje jezik čini daleko najsavršenijim sustavom”, što bi sintaksi trebalo osigurati središnje mjesto, a upravo se ona zaobilazi. Problem je i nedostatak dobrih udžbenika.

U posljednja tri poglavlja autor se vraća u prošlost i obrađuje doprinose hrvatskih jezikoslovaca sintaktičkoj problematici. Stjepanu Ivšiću kao mladogramatičaru sintaksa nije bila primarni interes, ali se u mnogim radovima doticao sintaktičkih pitanja. Neke rasprave naslovom ulaze u to područje, ali ih ne obrađuju. Iz područja sintakse napisao je pet jezičnih savjeta, a u posebnom članku obradio novinarski jezik (stil). Sintaksom se Ivšić najviše bavio u *Poredbenoj slavenskoj gramatici*. I Ljudevit Jonke bavio se više drugim područjima (pravopis, pravogovor, akcentuacija), nego sintaksom. Mnogi Jonkeovi članci odnose se na upotrebu prijedloga. Bavio se genitivom, sročnošću, glagolskom rekcijom, sintaksom glagola, redom riječi. Ti su članci uglavnom savjetodavnog karaktera. U početku članka *Iz sintakse Lastričeva Svetgnjaka* Pranjkić je dao osvrt na Kuninu monografiju, te zatim iznio sintaktičke osobitosti Lastričevih djela

koje su dosad prilično slabo proučene.

I kao zaključak može se reći da se u knjizi zaista može naći ponešto od svega. Neka je područja autor obradio temeljitije, kao npr. prijedloge, a neka je obradio na nov način – zavisnosloženim rečenicama pristupa obavijesno, pa nastaju dijelovi nove sintakse rečenice. Bilo bi zanimljivo vidjeti taj sustav u cjelini i usporediti ga s postojećim. Knjiga je na neki način i normativna jer autor često daje komentare sa stajališta norme. Naravno, ponekad korigira i normu, ali još uvijek ostavlja prostora čitatelju da se, poučen objašnjenjem, sam odluči.

Bogata literatura o sintaktičkoj problematici, kazalo pojmova i kazalo autora omogućuju lakše snalaženje. Tek jedna sitna primjedba: popis izvora i literature bio bi pregledniji kada bi djela autora bila poređana kronološki, a ne abecedno, pogotovo zato što bilješke u člancima upućuju na autora i godinu, a ne na autora i naziv članka.

U ovoj su vrijednoj knjizi sada na jednom mjestu sabrani Pranjkićevi radovi iz područja sintakse nastali u pravilu poslije 1993. godine. Raznolikost obrađenih tema i uočeni problemi može biti poticajna novim proučavateljima sintakse.

Ivana Matas Ivanković

Korelacijska sintaksa

(Branko Tošović, *Korelaciona sintaksa: Projekcional*, Institut fuer Slavistik der Karl-Franzens-Universitaet Graz, Graz 2001, 454 str.)

Autor knjige *Korelaciona sintaksa* Branko Tošović profesor je slavistike na sveučilištu u Grazu. Njegova iznimno bogata bibliografija obaseže više desetaka bibliografskih jedinica, a među zadnjim objavljenim naslovima uz ovu su još dvije opsežne knjige – *Stilistika glagola* (1995) i *Funkcionalni stilovi* (2002).

Na samom početku prikaza treba reći da je knjiga *Korelaciona sintaksa* vrlo dobro opremljena stručnim aparatom – iza glavnoga teksta i zaključka slijedi popis kratica i simbola, zatim popis operatora, a potom detaljan popis citirane literature na 27 stranica. Predmetnim su kazalom, kao što autor u objašnjenju ističe, obuhvaćene dvije grupe pojmova – prvoj pripadaju pojmovi općega karaktera, a druga se sastoji od dviju podgrupa – općelingvističkih i općesintaktičkih termina s jedne strane i uskolingvističkih termina s druge strane. Tako uređeno predmetno kazalo na gotovo 60 stranica nužno je pomoć u iznimno složeno strukturiranom tekstu kao što je ova knjiga. Njegovom iscrpnošću i logičnošću unutarnjih podjela omogućeno je prohodno uspostavljanje odnosa između čitatelja, teksta i autora. Za kraj slijedi imensko kazalo i sažeci na njemačkom i ruskom jeziku.

Autor knjige izuzetno je dobro obaviješten jezikoslovac koji se problemu kojim se bavi posvećuje potpuno, nastojeći pribaviti i, kako sam kaže, imati u rukama, svaku knjigu i svaki članak za koji smatra da se tiče njegova predmeta. Zbog toga je, premda, dakako, vođen osobnim odabirom, izuzetno koristan onaj dio knjige koji slijedi nakon uvoda i tumačenja osnovnih pojmova, podnaslovljen kao *Deskripcija korelacije*. U njemu autor daje iscrpan pregled stavova lingvista vezanih uz pitanje odnosa i korelacije, prije svega uz načine na koje jezikoslovci definiraju i objašnjavaju jezične odnose. Kako je jasno da bi težnja k potpunosti takva pregleda bila izvan domašaja jedne knjige i ne bi ostavila prostora za iznošenje vlastitih stavova, izostavljena je šira deskripcija korelacije u europskoj i svjetskoj lingvistici, a izdvojeni su samo oni autori koje se smatra relevantnima za korelacijsku lingvistiku i korelacijsku sintaksu.

U tom kontekstu Tošović ističe da su teorijski vidovi jezičnih odnosa u nejednakom opsegu zastupljeni u različitim lingvističkim školama i pravcima (najzastupljeniji su u strukturalističkom učenju, posebno u glosematici, u fonološkom pravcu, u bina-

rizmu, u transformacijsko-generativnoj gramatici i sintaksi dubinskih padeža). Stoga su u središtu njegove pozornosti od svjetskih autora F. de Saussure, N. S. Trubetzkoy, L. Hjelmslev, R. Jakobson, N. Chomsky i Ch. Fillmore, dok polazištem cjelokupnog tumačenja korelacijskog sustava primijenjenog na sintaksu smatra Aristotelovih deset logičkih kategorija. Od navedenih autora najviše pažnje posvećuje Jakobsonu, podsjećajući na njegovo poznato tumačenje padeža i glagolskih oblika u ruskom jeziku. Među hrvatskim, bosanskim i srpskim autorima izdvaja A. Belića, D. Škiljana, R. Bugarskog i M. Ivić kao autore koji su se bavili općim pitanjima odnosa i J. Vukovića, M. Stevanovića, P. Pipera, M. Petija, Đ. Kostića, Lj. Popovića i druge koji se bave posebnim sintaktičkim pitanjima u vezi s tumačenjem odnosa.

Prvi dio knjige, naslovljen kao *Korelacioni sistemi*, završava poglavljem u kojem se daje neka vrst definicije sintaktičkoga korelacionala (str. 192): “U sintaksičkim jedinicama forme, značenja, funkcije i kategorije obrazuju široki interakcijski sistem – sintaksički korelacional (SK). Odnosi u njemu veoma su složeni jer postoji široko preplitanje (a) paradigmatičkih i sintagmatičkih veza i (b) sintaksičkih jedinica. SK sadrži dva osnovna dijela: interakcional i projekcional. Prvi predstavlja sistem odnosa sintaksičkih dominantni (formi, značenja, funkcija i kategorija), a drugi obuhvata rečenične perspektive u preplitanju i prožimanju (da bi došlo do obrazovanja projekcionala, moraju postojati najmanje dvije perspektive). Opserviranje sintaksičkih jedinica dolazi u formi perspektive i projekcije. Pod *perspektivom* podrazumijevamo jednodimenzionalno posmatranje sintaksema, a pod *projekcijom* integralnu korelaciju perspektiva.”

Metodološko je polazište postavljeno na osnovi izdvajanja dviju osnovnih projekcija – kodirane (autorove) projekcije i dekodirane (čitačeve ili analitičareve) projekcije. Upravo se ta druga projekcija, koju bi možda, dosljednosti radi, bilo moguće nazvati i primateljevom projekcijom, uglavnom razmatra u drugom dijelu knjige. Na ovom

mjestu ističem da Tošović prilikom tumačenja opsega gotovo svakog pojma, osim usmjerenosti na njegova lingvistička značenja, redovito nastoji osvijetliti i raščlaniti i njegova nelingvistička značenja. Takav postupak upućuje na autorovo temeljno određenje – unatoč primarnoj usmjerenosti na jezik sâm i na pokušaj što potpunijega i dosljednijega tumačenja njegova funkcioniranja, ta usmjerenost izrasta iz osnovne humanističke zapitanosti o mjestu jezika u svijetu i o mjestu jezika u čovjekovu postojanju. To nužno vodi do povezivanja tumačenja s postignućima ostalih struka i znanstvenih disciplina, prije svega logike i filozofije. Razlog opsega prvog dijela knjige, u kojem je dana teorijska podloga za tumačenje sintaktičkih odnosa, jest u stavu da je tumačenje tih odnosa moguće samo uz prethodno istraživanje općih jezičnih odnosa zbog toga što objasniti sintaktičke odnose uglavnom znači objasniti jezične odnose i sam jezik.

Drugi dio knjige, pod naslovom *Projekcional*, počinje tumačenjem različitih rečeničnih perspektiva. Korelacijska se perspektiva (KorP), kao prilično složena i najmanje proučena rečenična perspektiva, tumači kao neprekidna interakcija i skup odnosa u koje ulaze četiri sintaktičke dominante (forma, značenje, kategorija i funkcija). Autor kao osnovne pojmove KorP određuje: korelativnu kompatibilnost, korelativno privlačenje i odbijanje, korelativni centripetalizam i centrifugalizam, potencijalne, realne i nerealne korelacije, primarne i sekundarne korelate. Zanimljiva se perspektiva otvara tvrdnjom da se odnosi u sintaktičkoj jedinici zasnivaju na dva procesa – na procesu funkcionalnog odbijanja i na procesu funkcionalnog privlačenja i da, takvi, zadiru u četiri jezične sfere: u supstancionalnu sferu (sferu materije, supstancije od koje su oblikovani gramatički oblici), u formalnu sferu (sistem gramatičkih oblika), u lokacionu sferu (linijsku organizaciju gramatičkih jedinica) i u funkcionalnu sferu (sistem funkcija koje vrše gramemi).

Polazeći od osnovne postavke o polifunkcionalnosti jezika, Tošović ističe da je “rečenica formalna struktura koja prenosi neku informaciju, ima značenje i smisao, vrši funkciju, odlikuje se paradigmatskom i sintagmatskom organizacijom, prenosi stav govornog lica i ukazuje na komunikativnu orijentaciju. Može se reći da ova sintaksička jedinica otvara nekoliko globalnih perspektiva: informativnu (InfP), logičku (LogP), semantičku (SemP), komunikativnu (KomP), funkcionalnu (FunkP), gramatičku (GramP), transformacijsku (TransfP), korelacijsku (KorP), pragmatičku (PragmP)... One se mogu dalje raščlaniti na leksičku (LeksP), morfološku (MorfP), sintaktičku ili konstruktivnu (SintP), površinsko-dubinsku (PovrdubP), kontekstualnu (KontP), individualnu (IdeoP), stilističku (StilP) i sl. Navedene perspektive se podudaraju ili ne podudaraju, ali ne isključuju jedna drugu, nego se međusobno nadopunjuju i prepliću, stvarajući složen sistem odnosa. Nijedna se ne može proglasiti vodećom, primarnom ili više važnom” (str. 198).

Od svih navedenih perspektiva, autor kao polazišnu određuje komunikacijsku. U tome polazi od pretpostavke da strukturna perspektiva, koja se u jezikoslovlju najčešće smatra primarnom, nije sama sebi ciljem, nego da služi određenom komunikacijskom zadatku koji uvjetuje tip ulančavanja jezičnih jedinica s ciljem realizacije neke namjere ili funkcije. Stoga je čitav drugi dio knjige posvećen nastojanju da se pokaže kako izgleda jedan projekcional, i to komunikativni biprojekcional, shvaćen kao integrativ sastavljen od komunikativne perspektive i drugih perspektiva. Pri tome se analiziraju sljedeći biprojekcionalni: informativno-komunikativni, ilokutivno-komunikativni, semantičko-komunikativni, gramatičko-komunikativni, pragmatičko-komunikativni i tekstu-alno-komunikativni.

Oblikujući pretpostavke za daljnju analizu autor objašnjava što podrazumijeva pod informacijom, određujući je kao element semantike koji označava priopćenje

koje se iskazuje putem orijentacije i linearizacije (linearne lokalizacije). Orijehtaciju smatra fenomenom pragmatike koji podrazumijeva intenciju govornoga lica, a posebno objašnjava linearizaciju, koja je u lingvistici i inače dosta zanemaren vid sintaktičkih proučavanja. U tom kontekstu drži da linearizacija odražava sintagmatsku strukturu jezičnoga znaka i da podrazumijeva linijsku organizaciju pragmatičke pozicije. Upravo to određuje kao jedan od najvažnijih postupaka pomoću kojega se jezični znakovi dovode u međusobnu vezu. Bit linearizacije prema njegovu se tumačenju sastoji u ulančavanju informacije i u smještaju dijelova propozicije na određena mjesta u rečenici. Da bi bilo jasnije na koji način Tošović oblikuje mrežu pojmova gradeći na već poznatim odnosima *teme* i *reme*, ali uvođeći novu perspektivu, navodim jedan citat (str. 207): “Budući da KomP nastaje u troglu orijentacija – lokacija – informacija, ovu bismo perspektivu mogli definisati kao izbor i linijsko strukturiranje propozicije u zavisnosti od stava govornog lica, njegove početne i ciljne komunikativne orijentacije i izbora informacije. Ako orijentaciju svodimo na dvije osnovne – ciljnu i završnu – i ako informaciju ograničimo na dihotomiju staro – novo (odnosno manje informativno – više informativno, manje važno – više važno, neodređeno – određeno), imaćemo sljedeće osnovne varijante:

1. početna informacija = staro, ciljna informacija = novo

Petar piše // pismo. (Šta piše Petar? – Pismo)

2. početna informacija = novo, ciljna informacija = staro

Pismo piše // Petar. (Šta piše Petar? – Pismo)”.

Na brojnim se primjerima u poglavljima koja slijede raščlanjuju rečenične subperspektive, a polazi se od aktualizacije kao središnjega pojma KomP. Posebno se ističe činjenica da su rečenični strukturni elementi samo polazište za svaku daljnju aktualizaciju

iskaza pomoću pet osnovnih sredstava (red riječi, naglasak, intonacija, čestice i sintaktičke konstrukcije).

Tijekom istraživanja na osnovi kojega je nastala ova knjiga uočena je, i u analizi iznesena, iznimna složenost odnosa. Stoga ću dijelom prenijeti, a dijelom sažeti autorove zaključke vezane uz istraživanje prirode odnosa u jeziku, a posebno u sintaksi.

1. “Odnos je jedan od najapstraktnijih i najstroženijih pojmova u nauci uopšte. On je toliko kompleksan da se konačni odgovori na njegovu suštinu teško mogu ikada dati. Zabluda je da je binarnim izdvajanjem sistema kao što su jezik i govor, plan izražaja i plan sadržaja, prva i druga artikulacija, paradigmatica i sintagmatica, osa selekcije i osa kombinacije i sl. zaokružen globalni korelacioni sistem. Jezički odnosi predstavljaju beskrajni kosmos, koji se, kao i univerzum, ne može svesti samo na dvije ili tri dimenzije.”

2. Učestala spornost korelacijske nominacije prema autorovu mišljenju proizlazi iz toga što lingvistika, gramatika i sintaksa u velikoj mjeri šabloniziraju jezične odnose, tako da se riječi kao npr. *odnos*, *suodnos*, *međusobni odnos* najčešće razumiju kao riječi općega leksika, a ne kao termini.

3. Denotacija konotacije i dalje ostaje jedno od otvorenih pitanja zbog toga što, unatoč novim istraživanjima semantike primitiva i kognitivne lingvistike, nije moguće dati jednoznačan odgovor na pitanje o biti odnosa. Upravo zbog toga što su nominacija korelacije i njena primjena obilježene velikom raznolikošću i nediferenciranošću značenja, autor je, gdje je to smatrao nužnim, uvodio terminološke inovacije.

4. “Na sintaksičkom planu konstatovali smo da postoje dva globalna korelaciona sistema, koje smo nazvali interakcionalom i projekcionalom. Interakcional predstavlja sistem odnosa formi, značenja, funkcija i kategorija u sintaksičkim jedinicama (sintaksemama). Projekcional obrazuju rečenične perspektive. Prožimanjem dviju perspektiva (npr. logičke i gramatičke) dobija se

sintaksički biprojekcional (npr. semantičko-komunikativni), interakcijom triju perspektiva nastaje terprojekcional (recimo, gramatičko-logičko-semantički) itd. U drugom dijelu knjige razmotren je komunikativno zasnovan sintaksički biprojekcional. Analiza je pokazala koliko su komunikacijski, informacijski, logički, semantički, gramatički i dr. planovi sintaksičkih fenomena izukršteni i koliko ih je pogrešno razmatrati samo kao izdvojene, izolovane pojave.”

5. Osim dvaju navedenih korelacijskih sistema, interakcionala i projekcionala, izdvaja se i kategorijal, određen kao korelacijski megasistem. Kategorijal, za razliku od prethodnih dvaju, obuhvaća samo ono što je u jeziku i sintaktičkom sistemu kompatibilno.

6. Korelacional, kao hijerarhijski najviša, sadržajno najpotpunija i fenomenološki najsloženija konstrukcija jezičnih odnosa uopće, dobiva se objedinjavanjem interakcionala, projekcionala i kategorijala.

Tako postavljena korelacijska sintaksa, u svakom slučaju mišljena kao dio korelacijske lingvistike, osim zadatka opisivanja sintaktičkih odnosa, ima još jedan zadatak, a to je osvijetliti opću konstrukciju sintaktičkih odnosa. Korelacijska sintaksa barata terminologijom tradicionalne sintakse, ali postavlja druga pitanja i odgovara na njih iz druge perspektive. Osnovno je pitanje takve sintakse – *Kakav je to odnos?*, a ne pitanje: *Što nešto označava?* Tako shvaćene, klasične sintaktičke kategorije, pojmovi i termini imaju svoje mjesto u korelacijskoj sintaksi kao sastavni dio globalnog sustava – sintaktičkoga korelacionala.

Kako je knjiga o kojoj je riječ zamišljena i realizirana kao složena mreža odnosa, smatram primjerenim završiti prikaz autorovim objašnjenjem grafike na naslovnici. To se objašnjenje nalazi na zadnjoj stranici glavnoga teksta. Kako što to u jeziku najčešće i jest, a autor to na brojnim mjestima u knjizi ističe, dijelom je riječ o prvim značenjima navedenih pojmova, a dijelom o metaforama: “U analizi smo došli do za-

ključka da glavni lingvistički i sintaksički modeli formaliziraju jezik u obliku trougla, padobrana, drveta i kugle (sfere), koje smo i predstavili na naslovnoj strani knjige. Trougao je ono što se izdvaja kao element jezičkog znaka, padobran je sistem perspektiva iz kojih se posmatraju jezički i sintaksički fenomeni, drvo je figura kojom se (najviše) u transformaciono-generativnoj gramatici modeliraju jezički odnosi, a kugla (sfera) predstavlja kompletan sistem odnosa, tačnije korelacioni kosmos (korelacional).”

Anita Peti-Stantić

Hrvatski vukovci u Stoljećima hrvatske književnosti

(Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić, *Jezikoslovne rasprave i članci*, prir. Marko Samardžija, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 2001, 584 str.)

Ovom knjigom što ju je priredio prof. dr. Marko Samardžija dobili smo ne samo reprezentativan izbor tekstova hrvatskih jezikoslovaca od sedamdesetih godina 19. stoljeća do 1918. godine (dakle uglavnom tekstova hrvatskih vukovaca) nego i sažete, odmjerene i ubuduće bez ikakve sumnje nezaobilazne ocjene njihova djelovanja i njihovih opusa. Među odabranim tekstovima u većini su predgovori važnijim djelima hrvatskih vukovaca, npr. Brozovu *Hrvatskom pravopisu* (1892), Maretićevoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) ili Iveković-Brozovu *Rječniku hrvatskoga jezika* (1901), što je sasvim prirodno jer su to najvažnija i najpoznatija djela hrvatskih vukovaca uopće, koja su obilježila hrvatsko jezikoslovlje cijelog 20. stoljeća.